

ВПЛИВ БІБЛІЇ НА РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОГО КРАСНОМОВСТВА

THE INFLUENCE OF THE BIBLE ON THE LEGAL ORATORY DEVELOPMENT

Сковронська І.Ю.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов
та культури фахового мовлення**Львівського державного університету внутрішніх справ*

Біблія, або Святе Письмо – не просто літературна пам'ятка світового значення. Фактично вона є важливою складовою частиною всієї світової культури. Як відомо, Біблія, що в перекладі з грецької означає «збірка книг», є доволі об'ємним літературним джерелом (від 66 до 77 книг у різних конфесіях) і має складну структуру. Головні її складники – Старий і Новий Завіти.

Ключові слова: Біблія, риторика, красномовство, юридичне красномовство, полеміка, софістика, суспільство.

Библия, или Священное Писание – не просто литературный памятник мирового значения. Фактически она является важной составляющей всей мировой культуры. Как известно, Библия, что в переводе с греческого означает «сборник книг», является довольно объемным литературным источником (от 66 до 77 книг в различных конфессиях), имеет сложную структуру. Главные ее составляющие – Старый и Новый Заветы.

Ключевые слова: Библия, риторика, красноречие, юридическое красноречие, полемика, софистика, общество.

The Bible, or Scripture, is not just a literary monument of world significance. In fact, it is an important part of the whole world culture. As you know, the Bible, translated from Greek means "collection of books", is a rather voluminous literary source (from 66 to 77 books in different denominations) and has a complex structure. Its main components are Old and New Covenants.

Key words: Bible, rhetoric, eloquence, legal eloquence, polemics, sophistry, society.

Постановка проблеми. Більшу частину Біблії становить Старий Завіт, в якому розповідається про створення світу, гріхопадіння і про угоду Бога з народом Ізраїлю. Новий Завіт розповідає про прихід Спасителя – Сина Божого, а також про перших християн. Загалом, Новий Завіт включає 27 творів, у числі яких Євангелія від Матфея, Марка, Луки, Іоанна, а також книга «Діяння святих Апостолів», послання апостолів, «Одкровення Іоана Богослова». Зокрема, апостоли у своїх листах до церков навчають того, як досягти спасіння, дають поради для повсякденного життя.

Попри те, що за обсягом Новий Завіт поступається Старому, саме він формує фундаментальні принципи християнської ідеології.

Головним призначенням Біблії є пояснення читачеві сутнісних проблем буття, прищеплення певних моральних принципів [1], а отже, її мета – дати правильне розуміння добра і зла, усвідомлення правильного способу життя і переконання в необхідності неухильно слідувати Божим заповідям.

Стан опрацювання проблеми. Лавренюк В., Луцький І., Малютін І., Папаян Р., Свенціцька І. та інші у своїх наукових дослідженнях доводять значну роль Біблії в розвитку різних культурних сфер. Генезу християнської риторики та розвиток юридичного красномовства розглядали у своїх роботах Л.І. Мацько, В.В. Молдован, Г.М. Сагач, Н.А. Колотілова, В.М. Вандишев та ін. Проте роль християнського світогляду у формуванні новітньої судової риторики залишається актуальним питанням. Незаперечним є вплив Біблії на юридичну риторичку.

Важливо відмітити, що в Біблії сформульовано ставлення до мистецтва красномовства. Наголошується, що першорядним є зміст промови, а не її форма. Хоча їх співвідношення обов'язково має бути продуманим, виваженим. Таким чином, можна припустити, що риторичне знання не відкидається, але розуміється як таке, що повинно мати змістовне ідеологічне наповнення, релігійний зміст.

Мета статті – дослідження впливу Біблії на розвиток юридичного красномовства.

Виклад основного матеріалу. Дослідники звертають увагу на те, що в Новому Завіті досить гостро змальовано вади тодішньої системи судочинства. Зокрема, йдеться про продажних суддів, що не бояться Бога і не знають сорому перед людьми, про неправдивих свідків, що не розрізняють суд і беззаконня, а також, що важливо в контексті нашого дослідження, про демагогів-обвинувачів, які й самі не прагнули Царства Божого, й інших до нього не пускали [2].

Стосовно останніх є всі підстави припустити, що в такий спосіб засуджується практика застосування під час судових процесів некоректних методів полеміки та риторичних прийомів за свідомого порушення законів логіки і нехтування моралі, тобто софістики та софізмів. Як відомо, увага до таких прийомів посилюється в часи занепаду демократії та розвитку диктаторської імперської політичної системи [3, с. 60]. Критикуючи такий суд, Христос закликав шукати із суперником порозуміння, оминаючи неправдивого судища та спираючись на принцип любові до ближнього.

На думку А.М. Мучника, «система нормативних уявлень та приписів щодо регулювання релігійно-культурного та суспільного життя, сформульована в Біблії, є специфічною формою релігійно-правової ідеології, яка характеризується: визнанням сакрального походження права; оцінкою протиправної поведінки як гріховної; синтезом юридичних та релігійних норм; застосуванням як специфічно правових, так і релігійних санкцій. Ця система ґрунтується на релігійному витлумаченні проблеми договірних відносин» [4].

Загалом, можна стверджувати, що і в Старому, і в Новому Завіті головною ідеєю є угода Бога з усіма людьми про належний спосіб життя заради спасіння душі. За цією угодою громада довіряла Богові своє майбутнє, натомість мала слідувати встановленим вимогам – заповідям, приписам. Природні лиха, хвороби, поразки у війнах або ж інші глобальні негаразди виступали Божою карою. У більш дрібних випадках громаді дозволялося вершити суд від імені Бога. Таким чином, практики публічного судочинства набули релігійного підґрунтя. В суді реалізовувався Божественний порядок. Благословіння досягалося через смирення, непокора тягнула за собою прокляття [4].

Центральним поняттям Біблії є Закон. Причому Закон від Бога виступає головним актом, що регулює життя людей. Додержання Закону мислиться основою вшанування Бога.

Важливо звернути увагу на твердження Христа про те, що він прийшов не порушувати Закон, а утверджувати його. Тобто його завдання не полягало в тому, щоб відкинути усталені кращі основи організації та регуляції суспільних відносин. Натомість вчення Христа мало на меті підпорядкувати ці відносини новим моральним засадам, ототожнюючи право і мораль. У цьому розумінні «християнська філософія права не могла бути ніякою іншою, крім як природно-правовою філософією, для якої зовнішня поведінка і внутрішня мотивація нерозривні і насичені енергією з того самого джерела – вірою в божественне походження і високе призначення людини» [2].

У першу чергу, Закон у Біблії складає Декалог – 10 Божих заповідей, а також сукупність приписів, що містяться в Моїсеевому П'ятикнижжі. Дослідники вважають, що заповіді склали «божественне право», являючи собою моральний імператив. Божественна сутність виявлялася в Законі. Приписи ж презентували «людське право», виступаючи «продовженням Закону». Разом вони склали доволі конкретну, чітку систему практичних рекомендацій стосовно того, яким чином можна досягти святості життя [1, с. 80].

У контексті юридичного аспекту Біблії заслуговують на увагу думки дослідників щодо подібності зводу Моїсеевих законів та, наприклад, законів Хаммурапі [5, с. 90]. Вочевидь, йдеться про значення біблійних приписів для організації життя суспільства, тобто їхній регулятивний характер.

У Новому Завіті знаходимо оповідь, що характеризує ставлення Христа до розуміння права Божественного і людського. Він, зокрема, пояснює, що його Царство не є земним, а отже, Божественне право сто-

їть вище за мирське. На запитання про те, яка заповідь Закону є найважливішою, він відповідає – заповідь любові: до Бога і до ближнього. Христова моральна максима про непротивлення злу не є відмовою від правосуддя взагалі, а підкреслює недосконалість мирського судочинства, пропонуючи принципи дотримання порядку і гармонії (Заповіді блаженства).

Правовим аспектам Біблії присвячено наукову розвідку А.М. Мучника. Розглядаючи публічно виголошені настанови як маніфестації Божої волі, автор зауважує, що «серед регулятивів громадянського, родинного або особистого життя немає повного та послідовного розрізнення релігійно-ритуальних, моральних чи правових приписів». Скажімо, положення про своєчасну оплату праці стоїть в одному ряду з поняттям людяності та принципом чесного суду, а настанова про родинну честь викладається поряд із приписом шанування суботи та поваги до старших. На думку дослідника, синкретизм релігійної, моральної, правової свідомості, характерний для старозавітної епохи, не свідчить про відсутність чіткої структурованості або стихійності виголошуваних приписів. Автор вважає, що тут слід говорити про сакральний характер цих тверджень. Разом з тим детальний аналіз біблійних текстів дозволяє вченому виокремити такі види настанов:

- обрядово-релігійні: щодо впорядкування та вшанування священних предметів, священницьких обов'язків, жертв, ритуальної чистоти, дотримання свят;

- щодо статусу і побудови основних державних інституцій: верховної влади, війська, громадянства;

- щодо громадянського життя: про сім'ю, шлюб та права особистості, про право власності та спадкоємства, обов'язки роботодавця щодо працівника, про стосунки між «ближніми», що виступають предметом правового і морального регулювання.

Важливо, що кримінальний блок становили злочини проти релігії, держави та суспільства, власності. Окремою групою стоять злочини проти моралі та особистості.

При цьому визначалися також конкретні санкції за певні порушення. Так, найтяжчими, тобто такими, що караються смертю, визначалися покління чужим богам, богозневага, зневаження суботи. Показово, що відповідальність була не лише персональною. Спеціальні жертвоприношення могли покладатися на цілу громаду. Відшкодовувались збитки, завдані власності. Жорсткі вимоги щодо статевої «чистоти» визначали покарання за порушення сімейно-шлюбних відносин. Каралися на смерть зневаження дітьми батьків, навмисне убивство, продаж у рабство тощо.

Доречно згадати про закон відплати, або принцип відповідності між злочином і мірою покарання, який мав визначати судову практику й ефективно забезпечував громадський спокій.

Щодо морального аспекту юридичної практики, то А.М. Мучник стверджує, що в біблійному праві моральний вплив залишався Божественним привілеєм. Судова практика була покликана забезпечити

суспільство від ризиків можливих порушень. Вища справедливість досягалась лише через неупереджений суд. Своєю чергою запорукою неупередженості суду виступав Декалог. Дослідник вважає, що «юридичними засобами в біблійному праві утверджувалася моральна цінність суспільної солідарності».

Підсумовуючи, вчений робить висновок про те, що релігійно-культурні та суспільні Біблійні настанови лягли в основу розвитку нормативного регулювання тогочасних суспільних відносин. На його думку, слід говорити про «еволюцію звичаєвого права у формах як прецедентних, так і кодифікованих юридичних систем. Старозавітні норми зазнали в новозавітну епоху (кінець I тис до н. е. – початок I тис. н. е.) впливу римського права. Засади біблійного права, наповнені теологічним змістом, формувалися, однак, під впливом розвитку правничої ідеології. Це саме можна стверджувати стосовно багатьох галузей сучасного права, а також його структури, начала яких містяться у Біблії» [4].

Отже, можна стверджувати, що приписи, які конкретизують Декалог, є фактично зразком юридичної риторики. Вона є деталізованою, до певної міри спрощеною, хоча загалом не втрачає повністю яскравої високомовності.

Дослідники зазначають, що стилістична простота зумовлена тим, що Новий Завіт було адресовано передусім грецькомовному читачеві, зазвичай пересічному. Проте нова ідеологічна спрямованість породжує нові ідеї та поняття. Наприклад, слово «совість», активно вживане в Новому Завіті як синонім до поняття «серце», притаманного Старому Завіту [1].

Новозавітна проповідь Христа та апостолів становить собою живе слово, звернене до реальних, а не уявних слухачів, адже промовлялося перед натовпом. І саме тому (а не всупереч) проповідь є яскравою, насиченою різноманітними прийомами та образами (метафори, порівняння, плеоназми тощо).

Християнство постало як рятівна ідеологія в умовах, коли насильство, несправедливість, злочинність і загалом падіння моралі набули надзвичайно широких, загрозливих масштабів. При цьому офіційний Рим не міг запропонувати ні способу осмислення соціальної реальності, ні, тим більше, виходу із трагічної складності суспільних змін.

Християнство ж не лише давало надію на спасіння душі, а й дозволяло управляти суспільними процесами, змінюючи стереотипи поведінки. Пропонована християнством нова система моральних цінностей робила старі стереотипи аморальними і неприйнятними.

Римське право в цих умовах обмежувало свою звичну владу: моральне засудження злочинів (рабства, вбивств, крадіг, розпутства тощо) набуло більш дієвої сили, ніж закон. При цьому церковне засудження певний час було більш м'яким за суд світський. Відомо, що до 1000 р. публічна сповідь у храмі та щире каяття пом'якшували покарання або ж взагалі звільняли від нього.

Запропонувавши світу нову систему цінностей, християнство фактично заклало етичну основу природного права майбутніх часів, про що читаємо праці видатних європейських філософів, починаючи

від Томи Аквінського і до сьогодні [6, с. 55]. Розмірковуючи про фундаментальні поняття добра і зла, владу і послух, людину і державу, злочин і кару, відповідальність і обов'язок, творці Завіту конструюють картину нового світобачення і відповідають на нагальні соціальні та етико-правові питання.

Основу християнської правової системи складає комплекс засадничих принципів [2].

По-перше, світські закони є конкретизацією Закону Божого, що являє собою абсолютний імператив, тобто найвищий Закон і фундаментальний припис, якому не можуть суперечити інші.

По-друге, в християнській шкалі цінностей найвищою цінністю є Бог і служіння Богу. Найвища моральність уособлюється в постаті Ісуса Христа.

Слід зазначити, що питання про визначену християнську шкалу цінностей залишається впродовж століть відкритим для богословів, філософів, культурологів. Деякі дослідники розрізняють цінності-цілі і цінності-засоби. Цінності-цілі визначаються кінцевою метою життя людини, а саме: духовна готовність до існування після смерті. Цінності-засоби включають певні правила поведінки, дотримання яких дозволяє досягти цінностей-цілей. Це і є основою християнського природного права.

Християнське природне право покликане забезпечити суворе дотримання норм суспільного співжиття. Норми права при цьому виступають юридичними модифікаціями Божих заповідей.

У системі християнського правосуддя арсенал покарань включає як «почуттєво відчутні», або суто фізичні заходи, так і «надчуттєві» (відлучення від церкви, Страшний суд, муки пекла).

У процесі судочинства, здійснюваного діячами церкви, обвинувачуваний виступає винним не лише перед людьми, а, в першу чергу, перед Богом, що робить вирок категоричним і таким, що не підлягає сумніву. Отже, християнська природно-правова доктрина становить собою непорушну систему, що вимагає якнайсуворішого дотримання.

Християнська правосвідомість, ототожнюючи світську і церковну владу, визнає такий суспільний устрій, за якого норми життя в суспільстві підпорядковані релігійним імперативам [2].

Глобальність церковного впливу на життя суспільств, які прийняли християнство, знаходить свій прояв у формуванні власного підходу до права та правосуддя. Релігія стала механізмом упорядкування законодавства і процесуальних норм. Християнські ідеї, зокрема ідеї гуманізму і милосердя, справляють вплив і на право багатьох сучасних країн. Християнство дало дещо інше наукове підґрунтя юридичної практики. Йдеться про тлумачення таких ключових понять, як злочин, злочинець, покарання, роль щирого каяття у визначенні міри покарання тощо.

Проте дослідники зауважують, що взаємозв'язок права і християнства є неоднозначним, подекуди має суперечливий характер [7]. Наприклад, євангельське та юридичне розуміння справедливості явно не збігаються [8]. Це робить актуальними подальші дослідження нормативного аспекту християнських засад.

Як державна релігія християнство кардинальним чином впливає на розуміння понять права і законності. Це, своєю чергою, справляє потужний вплив на юридичну риторику. Верховенство Закону Божого або Божественного права визначає характер ораторського мистецтва, що головним чином розвивається в церковному руслі. Судова система, піддавшись впливу християнських засад, зазнає кардинальних змін, що позначається на характері судового слова.

Висновки. Творці Біблії започаткували відмінні від принципів античної риторики традиції красномовства. Коли ж християнство набуло поширення, ці традиції органічно поєдналися з античним досвідом. Попри складність Біблійного тексту та його жанрову розмаїтість, є всі підстави стверджувати, що юридичний і риторичний аспекти є одними з ключових у Святому Письмі. Згодом вони значною мірою вплинули на розвиток права і судової риторики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамович С.Д., Молдован В.В., Чикарькова М.Ю. Риторика загальна та судова: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
2. Бачинін В.А., Журавський В.С., Панов М.І. Філософія права : навч. посібник. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 472 с.
3. Сагач Г.М. Риторика: навч. посібник; 2-ге вид., перероб і доп. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 567 с.
4. Мучник А.М. Право в Біблії. Філософія і релігієзнавство. 30 серпня 2014 р. URL: Режим доступу: <https://tureligious.com.ua/pravo-v-bibliji/>
5. Тече Г. Библийские истории. М., 1990. 93 с.
6. Папаян Р.А. Христианские корни современного права. М., 2002. 416 с.
7. Лавренюк В.М. Право і християнство як чинники механізму реалізації прав людини. Часопис Київського університету права. 2010. № 1. С. 63–66.
8. Малютіна І.П. Феномен взаємозв'язку права, релігії і політики на тлі державотворчих процесів XVII–XVIII ст.: спроба реконструкції. Юридична наука. 2013. № 1. С. 7–12.